

प्रकरण 6

उपसंहार :- निष्कर्ष व सूचना

6-1 निष्कर्ष

6-2 सूचना §ज्ञान-दुस्तीच्या विशेषसंदर्भात §

प्रकरण 6

उपसंहार, निष्कर्ष व सूचना

प्रास्ताविक -

महाराष्ट्रातील सांगली जिल्ह्यातील वाळवे या गावी एक लहानसा सहकारी साखर कारखाना एका शेतकरी नेत्याच्या म्हणजेच कारखान्याचे संस्थापक नागनाथ नायकवडी यांच्या प्रेरणेने दिमाखात उभा आहे. सर्वसामान्य जनतेस नैतिक अधिकार व कष्टक-यांना योग्य न्याय मिळवून देण्याचे आव्हान त्यांनी स्वीकारले आहे. इतर कारखान्याचे मालक संस्थापक व्यावहारिक हेतूने स्वतःचे फायदे साधत असून त्यांना कष्ट करणा-यांची मुळीच जाण नाही. अशा काही दुष्ट महाशक्तींनी या कारखान्यास थोपवण्याचे प्रयत्न करून पाहिले. मात्र जनशक्तीपुढे त्यांना नमावे लागले. इतर कारखान्यांचे चेअरमन ऊसउत्पादक व कामगारांना एकप्रकारची दहशत दाखवून आपले वर्चस्व प्रस्थापित करत आहेत. अशावेळी आपले सर्वस्व समीपत करणारे कार्यालयीन अधिकारी, सामाजिक हिंमत, वैयक्तिक ताकद या सर्वांमुळे रक्ष परिसरात हसणारी बाग फुलविणारे कामगार, दारिद्र्य हट्टवणारा परिसर, आरोग्यदायी वातावरण आणि कर्तव्यदक्ष स्त्री-पुरुष एका नवीन कर्तव्यशक्तीने भारावलेले आहेत. कर्तव्यदक्षता व हिंमत यामुळे दारिद्र्य रेषेखालील ब-याच लोकांना आपले जीवन स्वाभिमानाने व स्वकष्टाने आज जगायला मिळत आहे.

हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्यात ऊसाला दर इतर कारखान्याहून जादा दिला जातो. इतकेच नव्हे तर परगावाहून आलेल्या कामगारांना, अधिका-यांना इतरत्र कुठेही ज्या विविध सुविधा व पगार दिले जात नाहीत ते या ठिकाणी दिले जातात. या व्यतिरिक्त राहण्याची सोय, औषधोपचार, मोफत शिक्षण इथे दिले जाते. कारखान्याच्या फायद्यातून जीवनावश्यक सुविधा मोफत पुरविणारा हा कारखाना सर्वांचे स्फूर्तस्थान व प्रीतीस्थानच आहे. कारखान्याच्या पैशातूनच लोकांचे विकासात्मक कार्यप्रकल्प याठिकाणी भक्कमपणे राबविले जातात.

हा साखर कारखाना धाडसी वाटचाल करत असून त्याने आपले सुवर्णयम स्वप्न साकार

केले आहे. कार्यक्षम व्यवस्थापन, गतिमान कार्यपध्दतीने अंमलात आणण्यात येणा-या योजना व उत्साही कार्यकर्ते ठामपणे आपले कर्तृत्व इतरांना मान्य करावयास भाग पाडत आहेत. येथील व्यवस्थापन उत्तम सहकाराचा नमुना असून इथे जुलमी नेतृत्व नाही वा कोणासही विशेष असे हक्क नाहीत. सर्व घटक समान न्यायाने संघटितपणे कामे करतात आणि यामुळेच शेतक-यांसाठी पाण्याचा पुरवठा व इतर सोयी या खोलवर परिणाम साधणा-या आहेत व सहकाराचे हे उत्तम उदाहरण आहे. स्त्रियांसाठी विविध पतसंस्था, कल्याण केंद्रेही येथे आहेत. बालकांना हक्क, सौख्य व आरोग्य त्यांच्या लहानपणापासूनच मिळत आहेत. रस्तोरस्ती नारळ, आंबे यांचे वृक्ष उभे आहेत. भविष्यकाळातील दारिद्र्यावर, काळावर मात करण्याचेच हे उद्दिष्ट सध्या वृक्षरूपाने डोलत आहे. व्यवस्थापनाच्या कल्पनाशक्तीमुळे व ध्येयवादीवृत्तीमुळे साखर कारखाना आर्थिक दृष्टीने सुदृढ आहे व पुढील प्रगतीच्या टप्प्यावर आहे. याचे एकमेव कारण श्री. नायकवडी यांची प्रेरणा. त्यांच्या मते ऊसाचा उतारा चांगला मिळण्यासाठी ऊस तोडल्याबरोबर शिळा होऊ न देता ताजाच ऊस गाण्याकरिता आणला पाहिजे. रात्रीदेखील प्रकाशाची सोय करून तोडलेला ऊस तात्काळ गाळण्याची व्यवस्था येथे आहे. त्यामुळे ऊस न वाळता त्यास अवधी न लागल्याने त्याचा उतारा ठराविक वेळेत गाळल्याने अपेक्षेपेक्षा चांगला मिळत आहे. उत्तम ऊस उता-यामुळे कारखान्यास आर्थिक फायदा उत्तम होऊन कामगारांना चांगले पगार, उत्तम नफा आणि त्या आधारावर इतर शेतकरी - कल्याणकारी प्रकल्प राबविले जात आहेत.

साखर उतारा तसेच कारखान्याची कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी, कारखान्यातील सर्व कर्मचारी व अधिकारीवर्ग कारणीभूत आहे. साखर उतारा वाढविण्यासाठी वेगवेगळे प्रयोग केले जात आहेत. सध्या या कारखान्यात रात्रपाळीने ऊसाची तोड केली जाते. ऊस तुटल्यापासून लवकरात लवकर गळितात आणणे, केनयार्डमधील ऊसाचा साठा कमीतकमी ठेवणे व बर्गस व मोर्लीससमधून वाया जाणा-या साखरेचे प्रमाण कमी करणे या सर्व बाबींकडे विशेष लक्ष पुरविले जाते. यासाठी कारखान्याचे संस्थापक श्री. नागनाथ नायकवडी यांचे मौलिक मार्गदर्शन होत आहे. साखर उतारा वाढल्यास निश्चितच साखर उत्पादनात भर पडते. सध्या ज्या प्रमाणात साखरेचा खप वाढत आहे त्याप्रमाणात देशातील साखर उत्पादन वाढत नाही. ही वाढती गरज भागविण्यासाठी इतर सर्व कारखान्यांनीदेखील साखर उतारा वाढविण्यासाठी प्रयत्न करून उत्पादनात वाढ करून आजची गरज भागविण्यासाठी प्रयत्नशील राहणे अत्यावश्यक आहे.

अलिकडे काही सहकारी साखर कारखान्यांत, विशेषतः महाराष्ट्रात, ब-याच अपप्रवृत्ती निर्माण झालेल्या आहेत. शुध्द सहकारी तत्वांना त्यांत मूठमाती देण्यात आलेली दिसते. त्याविरुध्द हा कारखाना एक आदर्श आहे, सहकारी तत्वांचे खरेखुरे पालन या कारखान्यात करण्यात आलेले आहे आणि ते करीत असतानाही नफा होऊ शकतो, आदर्श व व्यवहार हे एकमेकांचे शत्रू नसून त्यांचा समन्वय शक्य आहे हेच या कारखान्याने सिध्द केलेले आहे. काही साखर कारखान्यांनी सहकारी चळवळ बदनाम केलेली असेल तर सहकारात काही वाईट नाही, दोष असेल तर मानवी स्वभावाचा आणि स्वार्थाच्या अतिरेकाचा हा बोध या कारखान्याच्या अभ्यासातून निश्चितपणे घेता येईल.

6.1 निष्कर्ष -

तध्यसंकलनावरून पुढील निष्कर्ष सारांशरूपाने मांडता येतील.

1§ कामगारभरती व निवड -

हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्यामध्ये 22 वर्षांखालील एकही कामगार नाही. बहुसंख्य कामगार §90 टक्के§ 22 ते 40 वयोगटातील आहेत. तरुण, कार्यक्षम अशा कामगारांची कारखान्यात भरती केलेली आहे. कारखान्यातील कामगारांपैकी 65.96 टक्के कामगार 5 वर्षांपेक्षा जास्त अनुभव असलेले आहेत. कामगार व संचालक यामध्ये वृद्ध संबंध असल्यामुळे उत्पादनस्वर्च कमी होतो आणि त्याचबरोबर औद्योगिक संबंधही चांगले राहतात.

जवळजवळ 97.87 टक्के कामगार सुशिक्षित आहेत. कामगारभरती आणि निवड याबाबत हुतात्मा कारखाना शिक्षणाबाबत दक्ष आहे. कामगारभरतीबाबत कारखान्याचे धोरणानुसार गावात गावसभा घेऊन व गावातील लोकांचे मतानुसार सभा घेऊन, गावपातळीवरून 100 शेअर्सला 1 कामगार याप्रमाणे कामगारभरती करण्यात आली आहे. तसेच अर्जाद्वारे, कारखान्यासाठी ज्यांची जमीन घेतलेली आहे त्यांनाही भरती करून घेतलेले आहे. कामगारभरती करत असताना मुलाखत, चाचणी व वैद्यकीय तपासणी या पध्दतींचा वापर करण्यात आलेला आहे. तसेच कामगारांच्या रजेच्या काळात नवीन कामगारांची नियुक्त न करता आहे त्याच कामगाराकडून जादा काम करून घेतले जाते.

हुतात्मा कारखान्याने नोकरभरती करताना स्थानिक व कार्यक्षेत्रामध्ये येणा-या गावातील कामगारांना प्राधान्य दिलेले आहे. बहुतेक कामगार कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रातील असल्याने कामगारांच्या गैरहजेरीचे व मानसिक तणावाचे प्रमाण कमी आहे. हे कामगार पायी, सायकल, लूना, स्कूटर, मोटरसायकल व बस यादारे कारखान्यामध्ये येतात.

बहुसंख्य कामगार एकत्र कुटूंबपध्दतीमध्ये रहात असून त्यामध्ये हिंदू-मराठा यांची संख्या जास्त आहे. यासोबतच ब्राह्मण, लिंगायत, धनगर, गोंधळी, ठोर, वडर, बौध्द, शिंपी, वैश्य, मुस्लीम इ. जातीतील कामगारही कमी अधिक प्रमाणात आहेत.

भरतीपूर्वी कामगारांची संपूर्ण शारीरिक तपासणी प्राथमिक आरोग्य केंद्र वाळवामार्फत केली जाते. तसेच कामगारांची वैद्यकीय तपासणी वर्षातून एकवेळा केली जाते.

2§ प्रशिक्षण -

कामगारांच्या प्रशिक्षणासाठी कारखान्यामध्ये सुविधा उपलब्ध असून कामाच्या स्वरूपानुसार व आवश्यकतेनुसार ज्या त्या विभागातील कर्मचा-यास प्रशिक्षण दिले जाते. यादृष्टीकोनातून कारखान्याने आपल्या कामगारांना इतर कारखान्यामध्ये शेतकरी सहकारी साखर कारखाना सांगली, भोगावती कारखाना परिते, इ. § प्रशिक्षणासाठी पाठविलेले होते. तसेच सहकार प्रशिक्षण वर्ग यांचे उत्पमुदत प्रशिक्षण वर्ग ठेऊन प्रशिक्षण दिले आहे. तसेच देनी प्रशिक्षण, आय्.टी.आय्. सांगली, कोल्हापूर येथील शासनमान्य संस्था व मांजरी येथे शेतीखात्यांशी निगडीत शिक्षण घेण्यासाठी कामगारांना पाठविलेले होते.

3§ बदल्या व बढत्या -

कारखान्यामध्ये कामगारांची बदली कामाच्या गरजेनुसार वेगवेगळ्या विभागात केली जाते, पण बदली करण्यापूर्वी कामगारांची संमती घेतली जाते. तसेच कामगारांना बढतीसुध्दा दिली जाते. कामगारांचा अनुभव, कार्यक्षमता, पात्रता, कामाचा उरक या आधारावर बढती दिली जाते. अनुभव

व पात्रतेनुसार बढती द्दियामुळे कामगार अधिक जोमाने व जबाबदारीने काम करतो व कामाचा वेगही वाढतो.

4§ वेतन, कामाच्या ठिकाणची परिस्थिती व कामगार कल्याण योजना -

कारखान्यातील कामगार कारखान्यातील परिस्थितीबाबत समाधानी असून त्यांची कोणतीही तक्रार नाही. बोनस हे सर्वसाधारणपणे कामगारांच्या असमाधानाचे §असंतोषाचे§ कारण असते, पण येथे बोनसबाबत कोणतीही तक्रार नाही.

निवास व्यवस्था, उपहारगृह, सहकारी पतसंस्था या सोयी कारखान्यामध्ये पुरविण्यात आलेल्या असून जवळजवळ सर्व कामगार सहकारी पतसंस्थेचे सभासद आहेत.

5§ अपघात आणि सुरक्षितता उपाय -

कारखान्यामध्ये अपघात टाळण्यासाठी व कामगारांच्या सुरक्षिततेसंबंधी पूर्ण काळजी घेतली जाते. क्वचितप्रसंगी अपघात झाल्यास अपघाताचे स्वरूप पाहून दवाखान्यात नेण्याची व्यवस्था केली जाते. प्राथमीक औषधोपचार वाळवा येथे केला जातो. कारखान्यातील जीप किंवा मोटर या वाहनाद्वारे रुग्णांना मिरजेला नेण्याचीही व्यवस्था केली जाते. अपघातामुळे निर्माण होणारा वैद्यकीय खर्च कारखान्याकडून मोफत केला जातो.

6§ सेवानिवृत्तीनंतरचे फायदे -

सेवानिवृत्तीनंतर कामगारांना भविष्यनिर्वाहनिधी व ग्रॅज्युईटीची रक्कम दिली जाते. भविष्यनिर्वाह निधीमध्ये कामगारांच्या पगारातून 10 टक्के इतकी वर्गणी घेतली जाते, याशिवाय पतसंस्था ठेव, अल्पबचत, आवर्ती ठेव योजना इ. रक्कमा निवृत्तीनंतर दिल्या जातात.

7§ शिस्तपध्दत आणि तक्रारी व तडजोड -

या कारखान्यामध्ये औद्योगिक संबंधाबाबत चांगली परिस्थिती असली तरी शिस्त पाळवी लागते आणि काहीवेळा तक्रारीची सोडवणूक करावी लागते. कारखान्याच्या शिस्तीच्या नियमासंदर्भात कामगारांना नोटीस बोर्ड, निवेदन, परिपत्रक, वरिष्ठ अधिकारी या माध्यमातून माहिती दिली जाते. कामगारांची चूक झाल्यास कामगाराला तोंडी सूचना, लेखी सूचना व चौकशीअंती कारवाई या व्यवस्थापनाच्या कारवाईला तोंड द्यावे लागते. बहुसंख्य §93.62 टक्के कामगारांच्या कोणत्याही तक्रारी नाहीत. बाकीच्या तक्रारी प्रामुख्याने कामाचे स्वरूप, कामाचे तास व कामाची पाळी यासंबंधीच्याच आहेत. कामगार आपल्या तक्रारी वैयक्तिक संपर्कातून, लेखी स्वरूपात आणि खातेप्रमुखांमार्फत व्यवस्थापनासमोर मांडतात. अर्थात व्यवस्थापनासमोर मांडण्याइतक्या गंभीर तक्रारी नसतात असेच बहुतेक उत्तरदात्यांनी म्हटलेले आहे. तरीसुद्धा एखाद्या कामगाराची तक्रार असल्यास अशा तक्रारीचा समेट व्यवस्थापन व संबंधित तक्रार करणारा यांची बैठक घेऊन, समक्ष चर्चा करून, एकमेकांच्या सहकार्याने केला जातो.

8§ कामगार संघटना -

या कारखान्यात कामगार संघटना अस्तित्वात नसून या कारखान्यातील कामगार कामगार-संघटनेचे सभासद नाहीत. येथील कामगारांच्या मते "आमच्या कारखान्यात मागणीपूर्वीच सर्व फायदे कामगारांना मिळत असतात त्यामुळे कामगारसंघटनेची आम्हाला आवश्यकता नाही" त्यामुळे या कारखान्यातील कामगार इतरही कोणत्या कामगार संघटनेचे सभासद झालेले नाहीत.

6.2 सूचना - §ज्ञोनदुस्तीच्या विशेषसंदर्भात§

या कारखान्याचा अभ्यास केल्यानंतर मी पुढील सूचना करू इच्छिते -

1§ कारखान्यामध्ये डॉक्टरची सेवा उपलब्ध झाली पाहिजे.

2§ दुय्यम उत्पादन सुरु केले पाहिजे.

- 3} जे कामगार भाड्याच्या घरात राहतात त्यांच्यासाठी कारखान्याने घरांची सोय उपलब्ध करून घावी. तसेच कार्यक्षेत्रातील गावातून येणा-या कामगारांना पाऊस वगैरे नैसर्गिक आपत्तीचेवेळी राहण्यासाठी खोली मिळावी.
- 4} कामगारसंघटना स्थापन करावी. तिने विधायक भूमिका स्वीकारल्यास ती एक जमेची बाजूच ठरले.
- 5} कामगारांना व्यवस्थापनात सहभागी करून घेण्यासाठी एखादी योजना हवी.
- 6} कारखान्याच्या संस्थापनेत पुढाकार घेणा-या व्यक्ती अधिकारावर नसणे हे या कारखान्याचे वैशिष्ट्य आहे. पण काही वेळा अशी मंडळी प्रत्यक्ष अधिकारावर असणे इष्टही ठरते. त्यांना सर्व पार्श्वभूमी माहिती असल्यामुळे प्रत्येक ठिकाणी योग्य तो निर्णय त्यांच्याकडून घेतला जाण्याची शक्यता असते. शिवाय ही मंडळी इतरांच्या दृष्टीने स्फूर्तिस्थान ठरते. पंडीत नेहरू, कलभभाई पटेल इत्यादी नेते प्रत्यक्ष अधिकारावरही होते. त्याचा देशाला फायदा झाला. अर्थात याचा अतिरेक होऊ देऊ नये किंवा त्यातून घराणेशाही निर्माण होणे कॅव्हाही वाईटच. पण आदर्श तत्वांचा अतिरेकही होऊ देऊ नये.
- 7} कारखान्यातील कार्यालयीन कामकाज सकाळी 8=00 ते संध्याकाळी 5=00 असे आहे. सकाळी 8=00 ते संध्याकाळी 5=00 ही वेळ बौद्धिक कामाच्या दृष्टीने थोडी जास्त वाटते. वास्तविक इतर ठिकाणाप्रमाणे कार्यालयीन कामकाज सकाळी 10=00 ते संध्याकाळी 5=00 असे असावे.
- 8} प्रत्येक गावासाठी कामगारास आणणेस व सोडणेस एखाद्या बसची व्यवस्था केल्यास फायद्याचे होईल.
- 9} कृष्णा नदीवर पूल बांधावा. हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्याने नागठाणे ते वाळवा दरम्यान असणा-या ओढ्यावर पूल बांधावा अशी नागठाणे, अंकलखोप, शिरगांव, नागराळे, खोलेवाडी येथील ऊस उत्पादक सभासद व ग्रामस्थांची मागणी असून या ओढ्यावरील फरशीवजा छोट्या पुलावरून कारखान्यास ऊस पुरवठा वाहतूक केली जाते. तसेच या पुलावरून मलकापूर, इस्लामपूर, कोकरूड, शिराळा अशा मिळून 26 गाड्या ये जा करीत असतात. पावसाळ्यात हा छोटा पूल कृष्णा नदीच्या पाण्यामुळे पूर्ण बुडालेला असतो. त्यामुळे जनसंपर्क व वाहतूक पूर्ण विस्कळित होते तेव्हा कारखान्याने हा पूल बांधावा.

108 कारखान्याचे झोन कार्यक्षेत्र सरकारकडून दुरुस्त करून मिळणे आवश्यक आहे. त्याचा तपशिल पुढीलप्रमाणे -

स्वातंत्र्योत्तर काळात खाजगी साखर कारखान्यांच्या अन्यायी पिळवणूकीच्या विरोधात सहकारी साखर कारखानदारीचा जन्म झाला. सहकारी साखर कारखानदारी ही ज्या विभागात उभी केली जाईल त्या विभागाचे विकासाचे केंद्र ठरावे हा त्या पाठीमागचा विचार आहे. शेतकरी समुदायाच्या कष्ट्या मालाचे प्रक्रिया करणारे हे विकासाचे साधन शेतकऱ्यांना आधार देणारे ठरावे त्याचप्रमाणे त्या भागाचा सर्वांगीण विकास करण्यासाठी ते मदतकारक व्हावे असा त्या पाठीमागचा जाहीर उद्देश होता. म्हणूनच ही सहकारी साखर कारखानदारी शासनाने विशेष सवलती देऊन कोटयावधी रुपयांचे सहाय्य करून उभी केली. साखर कारखान्याचे हे विकास केंद्र काही काळात स्वावलंबी व समर्थ व्हावे असा शासनाचा कायम प्रयत्न राहिला आहे. महाराष्ट्र राज्यात अशी ही साखर कारखानदारी मोठ्या प्रमाणात पसरली असून महाराष्ट्रात ती प्रकर्षाने वाढली असल्याचे आपणास दिसते. साखर कारखानदारी एका बाजूला वाढत असतानाच त्याबाबत रोज अनेक प्रश्न तयार होत आहेत. काही बाबतीत तणावमय परिस्थिती तयार झाल्याचा अनुभव आहे. त्याचबरोबर आजारी असणाऱ्या साखर कारखान्यांचे प्रमाणही दरवर्षी वाढत चालल्याचे दिसते. या आजारपणाचे मुख्य कारण साखर उद्योगाचा विचार न होता एकतर चुकीच्या ठिकाणी उभे केलेले सहकारी साखर कारखाने हे असून या व इतर कारणाबरोबरच ऊसाचा हंगामाच्या काळात पुरेसा पुरवठा नसणे हे आहे. साखर कारखान्यांच्या झोन ठरविण्याच्या सदोष पध्दतीमधूनच हा धोका उभा राहतो हे आपल्या चांगले लक्षात येईल. नवीन उभे राहणारे साखर कारखाने तर धोक्याचे पहिले बळी ठरणार आहेत. याची आपण गंभीर नोंद घेणे आवश्यक आहे.

कारखाना उभारणीसाठी 11 ते 13 कोटी रुपये खर्च येतो. कारखान्याचे कामकाज हंगामाच्या काळात उत्पादनक्षमतेच्या प्रमाणात पुरेसा ऊस मिळून चालू राहिले तर प्रश्न तयार होणार नाही पण अनुभव मात्र उलटा आहे. पहिल्या काळात उभ्या राहिलेल्या साखर कारखान्यास जवळपासचे सर्व क्षेत्र, शेकडो गावे त्या काळात झोन म्हणून जोडून दिली आहेत. नवा कारखाना उभा राहिल्यानंतर त्यातीलच काही गावे नव्या कारखान्यांना आरक्षित क्षेत्र म्हणून दाखविली जातात. या आरक्षित क्षेत्रातील जुन्या कारखान्यांच्या सभासदांचे हक्क शाबित ठेवून नव्या कारखान्यांनी आपल्या कारखान्यांच्या ऊस पुरवठ्याचा

व्यवहार चालू ठेवावा अशी शासनाची अपेक्षा असते. गाळपक्षमतेच्या मानाने पुरेसा ऊस या नव्या कारखान्यांना मिळत नाही, कारखाना चालू ठेवण्यासाठी सर्व प्रकारचे प्रयत्न करून लांब पल्ल्यावरून नाईलाजाने ऊस आणणे या कारखान्यांना भाग पडते. संपत कमिटीच्या काही सवलतीचा लाभ अशा कारखान्यांना देण्याची व्यवस्था केली असली तरी संपत कमिटीच्या सवलतीचा काळ संपला की हे कारखाने आजारी पडणार नाहीत अशी कोणतीच हमी सध्याच्या परिस्थितीत देता येत नाही आणि याचे मुख्य कारण जर कोणते असेल तर या कारखान्यांना त्यांच्या हंगामाच्या काळात गाळप क्षमतेच्या प्रमाणात पक्व ऊस उपलब्ध होणे अवघड ठरते. या कारखान्यांचे शासनाच्या सध्याच्या नियमाप्रमाणे झोन ठरविले गेले असले तरी या झोनमधील गावांवर लगतचे जुने विस्तार पावलेले, उभारणीच्या कर्जातून मुक्त झालेले साखर कारखाने आपला हक्क सांगून त्यातील ऊस घेऊन जातात. शासनानेही अशा कारखान्यांना कायद्याप्रमाणे त्यांचा सभासदांचा या झोनमधील ऊस नेण्यास परवानगी ठेक्याकारणाने त्यांचा हा उपक्रम बिनबोभाट चालतो. कुचंबणा होते ती कर्जाचा प्रचंड बोजा घेऊन उभा राहिलेल्या नव्या साखर कारखान्यांची शासनाच्या कानांवर अनेक तक्रारी गेल्या असतानाही प्रस्थापीत कायद्यावर बोट ठेवून शासन याकडे दुर्लक्ष करित आहे यातूनच ऊस पळवापळवीचे प्रकार निर्माण होऊन त्यातून तणाव निर्माण होतात.

महाराष्ट्रात साखर कारखान्यांची ठरावीक कार्यक्षेत्रांची §झोन§ निश्चित आखणी नसल्यामुळे या रणधुमाळीच्या भीषणतेमध्ये भरच पडत असते. या बिकट परिस्थितीतून मार्ग काढण्याची निकड महाराष्ट्र शासनाला वाटली व त्याप्रमाणे सन 1984-85 च्या गळित हंगामामध्ये 12 सप्टेंबर 1984 ला महाराष्ट्र शुगर फॅक्टरीज §रेग्युलेशन ऑफ परियाज अँड रेग्युलेशन ऑफ क्रशिंग अँड शुगरकेन सप्लाय§ ऑर्डर 1984 ची ऑर्डर काढून महाराष्ट्र शासनाने अधिकार घेतले. या ऑर्डरीप्रमाणे महाराष्ट्रातील सर्व कारखान्यांची कार्यक्षेत्रे जाहीर केली, परंतु या कार्यक्षेत्रांना निश्चिती येऊ शकली नाही. ओव्हर लीपिंगमुळे कारखान्यांची आपापसातील गुंतागुंत तशीच राहिली किंबहुना वाढली. जादा व कमी ऊस पुरवठ्याचे क्षेत्र ठरविण्याचे ठरविले व सर्व कारखान्यांना गरजेनुसार समतोल पुरवठा करण्याचे ठरविण्यात आहे. त्याप्रमाणे प्रयत्न करण्यात आले पण त्यांना अत्यल्प प्रमाणात यश आले. या नवीन ऑर्डरचा या कारखान्यांचे गळितावर अनिष्ट परिणाम झाला व त्यामुळे या कारखान्यास नुकसान सहन करावे लागले.

हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्याच्या प्रस्तावात कारखान्याने 15 गावांची मागणी केली होती. अर्थात ही गावे संपूर्ण मागितली होती. त्यात दुस-या कोणत्याही कारखान्याचा कसलाही संबंध राहणार नाही अशी या कारखान्याची खात्री होती. कारण या 15 गावांशी संबंधीत शेतकरी सहकारी साखर कारखाना लि. सांगली, राजारामबापू पाटील सहकारी साखर कारखाना, राजारामनगर व कृष्णा सहकारी साखर कारखाना लि. रेठरे बुद्रुक या कारखान्यांनी ना हरकत संमतीपत्रे या कारखान्यास दिलेली होती. ती या कारखान्याने प्रस्तावासोबत जोडली होती असे असूनही 12 सप्टेंबर 1984 च्या ऑर्डरप्रमाणे जरी मागितलेली आणि वरील सहकारी साखर कारखाने, शासन व साखर संचालक या सर्वांनी मान्यता दिलेली 15 गावे या कारखान्यास दिली आहेत पण ती ओव्हर लॅपींगने हुतात्मा कारखान्यास दिली. महाराष्ट्र सरकारने कार्यक्षेत्र सदोषीरतीने ठरवून जुन्या कारखान्यांना या कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रातील ऊस नेण्याची परवानगी ठेवलेली आहे. ही उणीव दूर करून घेणे अत्यंत आवश्यक आहे.

कारखान्याचे सात वाड्या आणि आठ गावे असे एकूण पंधरा गावांचे चारही दिशेला 4 मैलाचे आत अतिशय कमी कार्यक्षेत्र आहे. शेजारचे राजारामबापू साखर कारखाना लि., राजारामनगर {साखराळे} व शेतकरी सहकारी साखर कारखाना लि., सांगली हे दोन्ही कारखाने 20 वर्षापूर्वीचे आहेत. उभारणीच्या कर्जातून ते मुक्त झालेले आहेत, त्यांच्या कार्यक्षेत्रात एकूण भरपूर गावे आहेत आणि ऊसाचे क्षेत्रही त्यांच्या गरजेपेक्षा जास्त आहे तेव्हा आमच्या कार्यक्षेत्रातील पंधरा गावांचा संपूर्ण ऊस हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्यास मिळणे हे खालील अत्यंत महत्वाच्या कारणामुळे आवश्यक आहे. -

- 1} उत्पादनवाढ
- 2} राष्ट्रहित
- 3} गावागावातील एकजूट
- 4} महाराष्ट्राचे उज्वल भवितव्य
- 5} वाहतूक खर्चात बचत
- 6} साखर उता-यात उच्चांक
- 7} जस्तीत जास्त उत्पादन
- 8} सर्वाधिक दर

- 9§ भरीव बोनस
 10§ सर्वांगण विकास
 11§ शेतक-यांची जूट

ही 15 गावे या कारखान्यास जवळ असल्याने ऊस लवकर तुटून लवकर गळित होऊन साखर उता-यात वाढ होऊन पर्यायाने उत्पादनात वाढ होणार आहे. साखर उतारा टिकवून जास्तीत जास्त व उत्कृष्ट दर्जाची साखर मिळविण्यासाठी पक्व ऊसाचे गळित तुटल्यापासून कमीत कमी वेळामध्ये झाले पाहिजे. त्यासाठी सर्वांनी योग्य ती आखणी व उपाययोजना करणे हे देशाच्या एकूण साखर उत्पादनवाढीच्या दृष्टीने आवश्यक आहे. ऊस तुटल्याक्षणीच ऊसातील साखर कमी होण्यास सुरुवात होते. ऊसातील सुक्रोज साखरेचा त्यातील पाण्याशी संयोग होऊन त्याचे ग्लुकोज व फ्रुक्टोज या साध्या साखरेमध्ये रूपांतर होते. ही क्रिया म्हणजे साखरेचे विघटन किंवा जल अपघटन होय. ऊसामध्ये असणा-या सूक्ष्म जंतूंनी §बॅक्टेरिया§ त्यांच्या शरीराबाहेर फेकलेल्या रासायनिक पदार्थांमुळे साखरेचे विघटन होते. या विघटन क्रियेत ऊसाचे पाणी वापरले गेल्यामुळे ते कांही प्रमाणात कमी होते. याशिवाय वातावरणातील तपमान किंवा उष्णता यामुळे ऊस तापून त्यातील पाणी वाफेच्या स्वरूपात हवेत निघून जाते. हे पाणी आफ्ल्याबरोबर ऊसातील साखरही घेऊन जाते. अशारीतीने ऊसातील साखर व पाणी कमी होते. वातावरणामध्ये जर थंडी असेल किंवा तपमान कमी असेल तरीही ऊसातील साखर ही कमी होतच असते आणि हवेतील तपमान जसजसे वाढेल तसतसे ऊसातील साखर कमी होण्याचे प्रमाण वाढत जाते. अशाप्रकारे ऊसातील साखर कमी झाल्यामुळे साखर उता-यात घट येऊन साखर उत्पादन कमी होते. त्यामुळे शेतक-यांचे व कारखान्याचे म्हणजेच देशाचेही नुकसान होते. याचबरोबर ऊसातील पाणी व साखर कमी झाल्यामुळे ऊसाचे वजन घटते व शेतक-याचे फार मोठे नुकसान होते.

ऊस तुटल्यापासून गळितास जसजसा वेळ लागेल तसतसे ऊसाचे वजन व त्यातील साखर कमी होती हे खालील कोष्टकात दर्शविले आहे.

अ.क	ऊस तुटल्यापासून गळितास लागलेला वेळ	एक टन ऊसाच्या वजनात येणारी घट §किलोग्रॅम§	एक टन ऊसामागे कमी होणारी		
			साखर §किलोग्रॅम§	सरासरी	
			आर.एस. प्रमाणे	पोल लॉस प्रमाणे	
1§	0 तासानंतर	0.000	0.000	0.000	0.000
2§	8 तासानंतर	14.000	1.045	---	1.045
3§	16 तासानंतर	17.500	1.900	---	1.900
4§	24 तासानंतर	29.500	3.990	2.640	3.315
5§	32 तासानंतर	39.800	5.225	3.280	4.253
6§	40 तासानंतर	57.500	7.125	4.880	6.003
7§	48 तासानंतर	64.700	8.645	6.040	7.343
8§	56 तासानंतर	73.800	10.450	7.280	8.865
9§	64 तासानंतर	77.000	12.445	9.920	11.183
10§	72 तासानंतर	83.000	13.870	15.160	14.515

§डेक्कन शुगर टेक्नॉलॉजिस्ट असोसिएशनच्या प्रबंधावरून§

वरील कोष्टकातील माहितीवरून हे सहज लक्षात येते की, तुटल्यापासून ऊसाचे गळित जितक्या लवकर होईल तेवढेच साखर उत्पादनाच्या दृष्टीने व ऊसाच्या वजनात येणारी घट कमी करण्याच्या दृष्टीने आवश्यक आहे आणि यासाठीच कारखान्यापासून अंतराच्या दृष्टीने जी जवळची गावे आहेत ती सर्वच्या सर्व त्या कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रात स्वतंत्र अशीच असणे हे ऊसाचे लवकर गळित होण्याच्या दृष्टीने §म्हणजेच लवकर गळित झाले तर उतारा वाढून उत्पादन वाढते यादृष्टीने§ अत्यंत आवश्यक

आहे. म्हणजेच या धोरणाने साखर उत्पादन वाढणार आहे. वाहतुकीवर होणारा अनावश्यक खर्च टळणार आहे. डिझेलची खूपच बचत होणार आहे आणि टायरची तसेच मशिनरीची झीजही टळणार आहे. त्याचबरोबर कांहीशा प्रमाणात वाया जाणारे मानवी श्रमही वाचणार आहेत. उत्पादनवाढ तसेच इंधन डिझेलचे बचत यामुळे राष्ट्रहित साध्य होणार आहे. अन्य कारखान्यास या गावातील ऊस नेण्यास परवानगी न ठेक्यामुळे कोणताही वाद निर्माण होणार नाही व त्यामुळे गावागावात आपोआपच एकजूट निर्माण होईल व या सर्वातून महाराष्ट्राचा भविष्यकाल उज्वल होईल. या सर्व महत्वाच्या फायद्यांचा विचार करून या कारखान्याचे मागणीप्रमाणे कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रातील 15 गावे संपूर्णपणे स्वतंत्र अशी कार्यक्षेत्राबाबत फेरविचार करित असताना कारखान्यास द्यावीत.

या कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रातील 15 गावांपैकी 13 गावे ही राजारामबापू पाटील सहकारी साखर कारखाना लि. राजारामनगर §साखराळे§ व वाळवा कारखाना या देन्हीशी संबंधीत आहेत. या 13 गावांपैकी मसुचीवाडी हे फक्त एकच गाव साखराळे व कृष्णा कारखाना रेठरे बुद्रुक यांच्यामध्ये समान आहे व राहिलेली दोन गावे शेतकरी साखर कारखाना सांगली व वाळवा दोहोमध्ये आहेत. ही 15 गावे हुतात्मा किसन अहिर सहकारी कारखान्यास संपूर्णपणे मिळालेली नसून महाराष्ट्र शासनाने शेजारच्या जुन्या, उभारणीच्या कर्जातून मुक्त झालेल्या, ज्यांची शेकड्यांनी गावे आहेत व त्यातील स्वतंत्र अशी भरपूर गावे आणि ऊसाचे क्षेत्र पुरेसे आहे अशा सहकारी साखर कारखान्यांना हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रातील ऊस नेण्यास परवानगी ठेवलेली आहे. ती उणीव दूर करून घेणे अत्यंत आवश्यक आहे. उत्पादनवाढीच्या बाबतीत एक गाव अंतराच्या दृष्टीने जवळच्या अशा कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रात संपूर्णपणे असणे योग्य व न्याय्य आहे. संपूर्ण गाव एकाच कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रात असल्याने गावातील शेतक-यांमधील मतभेद कमी होऊन एकजूट वाढविण्यास अनुकूल वातावरण तयार होऊ शकते. ज्या कारखान्याच्या कार्यक्षेत्रात गाव असेल त्या गावाच्या विकासाच्या दृष्टीने सलग क्षेत्र भिजविणे, ऊस पिकाचे नियोजन करणे अशासारख्या शेती सुधारणेच्या आणि सर्वांगीण विकासाच्या अनेक योजना आखणे त्या कारखान्यास सुलभ जाणार आहे.

हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्याने जी 15 गावे मागितलेली आहेत ती

कारखान्यापासून चार दिशांना चार मैलांच्या आत अशी आहेत. त्यामुळे ऊस वाहतुकीचा खर्च कमी येणार आहे. ऊस तुटल्यापासून कमी वेळात गळितासाठी, कारखान्यावर येणार आहे. त्याचा उतारा वाढणार आहे त्यामुळे साखरेच्या उत्पादनात वाढ होणार आहे. पर्यायाने ऊस पुरविणा-या शेतक-यांना आजच्या वाढत्या महागाईच्या काळात ऊसाचा परवडणारा दर देता येणार आहे. तसेच ज्यांच्या श्रमातून साखर तयार होते त्या कामगारांना व इतरांनाही अधिक सवलती देता येणार आहेत. अशारीतीने कमीत कमी वहातूक खर्च, जास्तीत जास्त साखर उतारा, जास्तीत जास्त उत्पादन यामुळे हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखाना हा एक आदर्श कारखाना ठरणार आहे.

देशहिताच्या व शेतक-यांच्या हिताच्या दृष्टीने कारखान्याची पंधराही गावे संपूर्णपणे या कारखान्यास मिळावीत व सदोष झोन दुस्त करून मिळावा अशी कार्यक्षेत्रातील बहुसंख्य शेतक-यांची मागणी आहे.

यासंबंधी 22 जून 1987 रोजी झोन दुस्तीसंबंधी मा. सदस्य सचिव, रिव्ह्यू کمیटी, साखर संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य यांना मागणी केली आहे. हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्याचे कार्यक्षेत्रातील 15 गावे ही संपूर्णपणे हुतात्मा कारखान्यास मिळावीत अशी आग्रहाची विनंती करणारे ग्रामपंचायत, ग्रामसभा, सहकारी सोसायट्या, शिक्षण संस्था, पाणीपुरवठा योजना, महिला मंडळ, क्रिडा मंडळे, भजनी मंडळ, सहकारी दूध संस्था, स्वातंत्र्य सैनिक, कामगार पतसंस्था, कारखान्याचे संचालक मंडळ, शेतक-यांची जनरल सभा यांनी ठराव केले आहेत. तसेच कारखान्याचा झोन दुस्त होवून 15 गावे स्वतंत्रपणे हुतात्मा कारखान्यास मिळावीत म्हणून कार्यक्षेत्रातील पंधरा गावातील शेतकरी स्त्री-पुरुषांच्या संमतीदर्शक 18,888 सह्या या मागणीसोबत जोडलेल्या आहेत. हा कारखान्याचा झोन सरकारकडून दुस्त करून घेण्यात यशस्वी होऊन या 15 गावातील सर्व ऊस हुतात्मा किसन अहिर सहकारी साखर कारखान्यास घातला म्हणजे कारखान्याचा साखर उतारा 13 टक्के मिळू शकेल अशा स्थिती आहे व हा कारखाना साखर उता-याचे रेकॉर्ड मोडून कायमपणे साखर उता-यात प्रथम क्रमांक टिकवू शकेल व त्यामुळे कारखान्याचाही फायदा होणार आहे.